

*Лавренова О. І.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»**Сандул Я. М.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОМІЧНИКА СУДДІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню окремих аспектів правового статусу помічника судді в контексті оновлення чинного законодавства. Кардинально статус помічника судді змінився з ухваленням Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р., згідно з яким помічники суддів втратили статус державних службовців та набули статусу працівників патронатної служби. 18 травня 2018 р. Рада суддів України затвердила нове Положення про помічника судді, яке в порівнянні з попередньою редакцією більш детально регламентує інтереси власне самих помічників суддів. Так, положення містить 25 пунктів, зокрема щодо: права судді мати додаткового помічника (п. 11); порядку нарахування премій, застосування заохочень та дисциплінарних стягнень (п. 15, 16, 17); права на додаткову відпустку за особливий характер праці (п. 18); порядку заміщення секретаря судового засідання помічником судді (п. 20) тощо. Ці позиції є безперечно позитивною новелою в питаннях прав та обов'язків помічників, проте містять багато питань, які й стали метою даного дослідження. Зокрема, залишається дискусійним питання щодо доцільності віднесення посади помічника судді до патронатної, а не державної служби. Також, недостатньо регламентовано інститут «додаткового помічника», питання здійснення помічником судді повноважень секретаря судового засідання. Через скасування у помічників суддів статусу державних службовців, вони не підпадають під дію законів «Про запобігання корупції» та «Про очищення влади», що несе в собі великі корупційні ризики. Отже, попри прийняття нового Положення, правовий статус помічника судді все ще потребує додаткового нормативного врегулювання.

Ключові слова: судова реформа, помічник судді, правовий статус, державна служба, патронатна служба.

Постановка проблеми. Реформування судової системи України розпочате ще у 2015 році, відбулося у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки затвердженої указом Президента України від 20 травня 2015 року [10]. Ним було передбачено оновлення законодавства, спрямованого на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів. Питання оновлення судової системи стосувалося не тільки суддів, а і помічників суддів як важливої ланки судової системи покликаної, насамперед, забезпечувати ефективну діяльність суді, що означає якість судочинства України загалом. Досить чіткою та погодженою була позиція як наукової спільноти, так і практичних діячів професії, що змінювати необхідно систему загалом, не залишаючи поза увагою кожний її елемент.

Попри те, що введення посади помічника судді в українських судах було одним із кроків, зроблених в рамках судової реформи, яка розпочалася одразу після отримання Україною незалежності, правовий статус помічника судді суттєво змінився, деталізувався та актуалізувався саме в останні роки.

Аналіз останніх публікацій. Свій вклад в розробку та дослідження даного питання зробили такі науковці як: В. Авер'янов, Ю. Битяк, О. Безпалова, В. Бойко, А. Борко, М. Бояринцева, М. Булгат, В. Галунько, Т. Коломоєць, В. Колпаков, Н. Квасневська, С. Кічмаренко, В. Ковальська, А. Ковальчук, О. Кузьменко, В. Лаговський, А. Д. Мандичев, А. Манжула, С. Обрусна, Я. Окар-Балаж, В. Панчук, А. Рибас, Н. Сібільова, Є. Соболев, К. Чижмарь, А. Чубенко, Д. Шпенюв, П. Шпенюва та інші. Водночас питома кількість досліджень не враховує останніх змін чинного законодавства. Динамічне реформування юридичної природи статусу помічника судді зумовлює актуальну необхідність дослідження його аспектів. Ціла низка прийнятих в останні роки нормативно-правових актів щодо правового статусу помічника судді актуалізувала важливість наукового роз'яснення для більш ефективного впровадження очікуваних змін у реальності сьогодення.

Вклад основного матеріалу. Правовий статус помічника судді можна розглядати як у широкому, так і у вузькому розумінні. В широкому розумінні правовий статус помічника судді являє собою систему обов'язків, прав, правообмежень, етико-правових норм, соціального захисту і відповідальності, визначених нормативно-правовими актами та гарантованих державою. Зі свого боку, у вузькому розумінні, правовий статус помічника судді являє собою систему його прав і обов'язків. А. Іванишук визначає адміністративно-правовий статус помічника судді як сукупність його правосуб'єктності, професійних завдань, зобов'язань і прав щодо допомоги судді та підготовки судових справ до розгляду, виконання інших законних доручень судді та керівника апарату суду в поєднанні з професійними обмеженнями та спеціальною дисциплінарною відповідальністю [1, с. 200].

Кардинально статус помічника судді змінився з ухваленням Закону України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 р., що набрав чинності з 01 травня 2016 р., яким у практику державного будівництва України було запроваджено інститут патронатної служби. Так згідно з ч. 1 ст. 92 цього Закону помічники суддів втратили статус державних службовців та набули статусу працівників патронатної служби. Тим

самим розробники Закону «Про державну службу» наголошують, що статус помічника судді як патронатного, а не державного службовця відповідає європейським стандартам.

Згідно з тлумачним словником патронатна служба (англ. *patroningservice* від лат. *patronus* – «покровитель») – це сукупність осіб, яких самостійно добирають і приймають на посади згідно зі штатним розписом та категорією керівники державних органів та органів місцевого самоврядування [11, с. 309].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII (а саме ст. 157) визначає загальний статус помічника судді та передбачає, що кожен суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються цим Законом і Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України.

18 травня 2018 р. Рада суддів України затвердила нове Положення про помічника судді (далі – Положення). Члени Ради суддів України затвердили його одногослосно з огляду на те, що кожен помічник судді – це спеціаліст, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя. Важливим моментом є те, що дане положення було розроблене з урахуванням пропозицій та зауважень помічників суддів з усієї України. Також важливо зазначити, що нове Положення в порівнянні з попередньою редакцією більш детально регламентує інтереси власне самих помічників суддів. Так, положення містить 25 пунктів, зокрема щодо: права судді мати додаткового помічника (п. 11); порядку нарахування премій, застосування заохочень та дисциплінарних стягнень (п. 15, 16, 17); права на додаткову відпустку за особливий характер праці (п. 18); порядку заміщення секретаря судового засідання помічником судді (п. 20) тощо. Ці позиції є безперечно позитивною новелою в питаннях прав та обов'язків помічників, проте містять багато питань, які й стали метою даного дослідження.

Положення про помічника судді визначає, що помічник судді – це працівник патронатної служби в суді, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя [7]. Водночас в Положенні окремо прописано про посади помічника: голови суду; заступника голови суду; судді-члена Ради суддів; секретаря судової палати апеляційного суду.

Помічник судді є працівником апарату суду. Положенням передбачено, що помічник судді підзвітний лише відповідному судді. З усіх інших питань, у тому числі щодо дотримання трудової дисципліни, помічник судді підзвітний керівнику апарату суду в межах його повноважень. Керівник апарату суду, зі свого боку, повинен створити належні умови для виконання помічником судді своїх посадових обов'язків і підвищення рівня його професійної компетентності.

Згідно з чинним законодавством, помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Помічники суддів Верховного Суду повинні також мати стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років. Помічник судді призначається на посаду на підставі письмового подання судді без конкурсного відбору наказом керівника апарату відповідного суду.

Загалом, на помічника судді покладено досить великий обсяг обов'язків, а тому вимоги до помічника судді є достатньо високими, оскільки якісна робота судді значною мірою залежить від якісної, професійної та висококваліфікованої роботи його помічника [8].

Традиційно, діяльність помічника судді в науковій літературі розглядають в контексті організаційного забезпечення суддів [4, с. 159], розуміючи під ним методи та засоби, які необхідні для того, щоб судочинство було доступним і ефективним. Проте, сьогодні, в умовах переосмислення ролі та значення посади помічника судді у процесі здійснення правосуддя, і судді, і державні діячі погоджуються з думкою про те, що професія помічника судді є не просто технічним засобом організаційного забезпечення діяльності судді, а набуває рис самостійного правового інституту [3].

Щодо скасування конкурсних засад для зайняття зазначеної посади голова громадської організації «Асоціація помічників суддів України» О. Прима-Березовська вважає, що такі зміни є логічними, адже помічник судді має виконувати доручення безпосереднього керівника і такий кадровий підбір є виправданим [9]. Також з цього питання надав свій коментар проректор з підготовки кадрів для судових органів Національної школи суддів України А. Костенко. Він зауважив, що під час прийняття в помічники судді немає обов'язкових навчань і на посаду помічників подає лише суддя. Проте вже після обрання помічником судді для цієї посади є значна кількість можливостей з підвищення кваліфікації у Національній школі суддів. Проте в період підготовки вищезгаданого Положення багатьма вченими висловлювалася протилежна думка щодо конкурсного відбору помічників судді. Так, О.О. Овсяннікова узагальнюючи думку вчених, наголосувала на необхідності призначення помічників суддів через конкурсний відбір. Що повинно було підвищити впевненість у професіоналізмі та рівні теоретичних знань кандидатів, наявність чи відсутність професійних амбіцій [6, с. 30].

Набрання чинності Законами «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», також спричинили низку змін у правовому статусі помічника судді. Так, одним із нововведень стало віднесення помічника судді до інших учасників судового процесу та визначення його повноважень.

Таке визначення певною мірою не відповідає дійсності, оскільки саме помічник судді здійснює організаційне забезпечення усього судового процесу, а на практиці – складає проекти рішень, але самостійно не вчиняє процесуальних дій. Так, згідно ст. 62 КАС України помічник судді оформлює судові справи, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів; за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів; здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень; виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ [2]. Законодавцем не встановлено навіть приблизного переліку «інших доручень», тому на практиці суддя фактично може доручити своєму помічникові здійснювати безліч завдань та вказівок.

Додаткового аналізу потребує п. 11 Положення, відповідно до якого у разі тривалої (понад два місяці) відсутності судді (соціальна відпустка, відрядження, відсторонення від посади тощо), а також з моменту закінчення (припинення) повноважень судді з відправлення правосуддя з визначених законом

підстав або звільнення судді з займаної посади, на помічника судді може на певний строк покладатися виконання повноважень додаткового помічника іншого судді, у якого найбільше судове навантаження. Погоджуємось з думкою, що впровадження інституту «додаткового помічника» викликає певні питання. По-перше, чи є рівним статус основного та додаткового помічника? Якщо так, як саме розподілятимуться посадові обов'язки та навантаження, залежно від «паритетного» та/або «первинного» – «другорядного» статусу? В залежності в цього, як буде здійснюватися порядок оплати праці? Крім того, у разі визначення «найбільш поточного навантаження» на того чи іншого суддю, слід передбачити взаємозв'язок між оцінкою цього навантаження та показниками статистичних даних, що ведуться в судах [5].

Щодо оплати праці помічника судді, то Положення передбачає можливість встановлення надбавок за інтенсивність праці, за виконання особливо важливої роботи та за вислугу років у державних органах, а також надання премії відповідно до особистого внеску помічника судді в загальні результати роботи та матеріальної допомоги для розв'язання соціально-побутових питань. Зауваження викликає той факт, що ці питання вирішуються не суддею, якому безпосередньо підпорядкований помічник, а керівником апарату суду. Адаже з огляду на засади патронатної служби, логічним було б право застосування будь-яких заохочень до помічника судді надати судді, якому помічник безпосередньо підпорядкований.

Новелою Положення також стало запровадження для помічника судді щорічної додаткової відпустки за особливий характер праці, пов'язаної з роботою на персональному комп'ютері. Максимальна тривалість такої відпустки встановлена у розмірі 4 календарних дні. Відмічаючи безперечно позитивний характер таких змін, вважаємо, що також потрібно нормативно передбачити можливість збільшення тривалості відпустки помічника залежно від вислуги років у державному органі.

Ще одним нововведенням, що потребує додаткового обґрунтування є те, що помічник судді за дорученням судді (голови судової колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Зокрема, тут вбачається чимало ризиків, пов'язаних з тим, що помічник судді не є державним службовцем (на відміну від секретаря судового засідання), а отже на нього не поширюються вимоги Закону України «Про державну службу», а також він не складає присяги. Навіть більше, не передбачено виплати жодних матеріальних винагород помічнику за суміщення посад у випадку здійснення повноважень секретаря судового засідання.

Виникають питання і до п. 20 Положення, який передбачає, що помічник судді здійснює перевірку своєчасності оформлення протоколів судових засідань та контроль за своєчасною здачею до канцелярії суду та/або архіву суду секретарем судового засідання судових справ. Тобто фактично тут йдеться про вид певного контролю секретаря судового засідання, який є державним службовцем і на якого розповсюджується дія Закону України «Про державну службу». Водночас у ст. 9 цього Закону встановлено, що під час виконання своїх обов'язків державний службовець не зобов'язаний виконувати доручення працівників патронатної служби. У зв'язку з цим залишається незрозумілим, яким чином помічник судді може виконувати вимогу Положення щодо контролю секретаря, який може відмовитися виконувати таке доручення на підставі Закону.

Розглянувши аспекти, на які здебільшого звертає увагу спільнота помічників, слід зазначити також те, що оскільки помічник не є державним службовцем, під час прийняття на роботу він не повинен проходити спеціальну перевірку, яку проходять усі державні службовці. Ця перевірка є однією з найважливіших антикорупційних гарантій, яка ж тепер, на жаль, на помічників суддів не поширюється, і це може викликати вкрай негативні наслідки. Громадськість та експертне середовище підкреслюють, що важливою небезпекою для української судової системи є наявність корупційних ризиків через скасування у помічників суддів статусу держслужбовців, оскільки тепер вони не підпадають під дію законів «Про запобігання корупції» та «Про очищення влади». Ці закони поширюють свою дію на державних службовців, але не на осіб патронатної служби. Тобто тепер помічник може доволі законно зловживати своїм становищем. Натомість п. 23 Положення змісту щодо обов'язку запобігти виникненню конфлікту інтересів. Дана теза є не окресленою у правовому полі, оскільки поняття «конфлікт інтересів» регламентований Законом України «Про запобігання корупції», який, як вже зазначалось, на працівників патронатної служби не розповсюджується. Помічники суддів не подають електронних майнових декларацій, суспільство не має змоги контролювати їх діяльність, принаймні через перевірку декларацій. Водночас можливо, певним мотиватором для запобігання корупційним діям з боку помічників суддів може стати анонсоване збільшення заробітної плати працівників суду.

Можемо зробити висновок, що попри прийняття нового Положення, правовий статус помічника судді все ще потребує додаткового нормативного врегулювання. Зокрема, залишається відкритим питання щодо доцільності віднесення посади помічника судді до патронатної, а не державної служби. Також, недостатньо регламентовано інститут «додаткового помічника», питання здійснення помічником судді повноважень секретаря судового засідання. Досить дискусійними видаються окремі положення щодо оплати праці помічника (зокрема, щодо надбавок) та додаткової відпустки. Небезпекою для української судової системи є також наявність корупційних ризиків через скасування у помічників суддів статусу державних службовців, оскільки тепер вони не підпадають під дію законів «Про запобігання корупції» та «Про очищення влади». Таким чином, деякі положення законодавства щодо правового статусу помічника судді потребують додаткового роз'яснення та тлумачення, а деякі – коригування на законодавчому рівні.

Література:

1. Іванишук А.А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади : монографія. Херсон : Гринь Д. С., 2015. 443 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 14.06.2019).
3. Круглий стіл : «Помічники суддів в Україні : вітчизняні реалії та європейські перспективи». URL: www.viaduk.net/ (дата звернення: 14.06.2019).
4. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні : стан і перспективи : монографія. Київ : Атіка, 2004. 195 с.
5. Нове положення помічника судді : що змінилось? URL: <http://suddya.com.ua/news/nove-polozenna-pomicnika-suddi-so-zminilos/> (дата звернення: 14.06.2019).
6. Овсяннікова О.О., Стафійчук І.С. Проблемні аспекти правового статусу помічника судді. *Право та суспільство*. 2008. № 2. С. 29–33.

7. Положення про помічника судді : Рішення Ради суддів України від 18 травня 2018 р. № 21. Рада суддів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18/> (дата звернення: 14.06.2019).
8. Посада помічника судді – престиж чи відповідальність. URL: <http://www.vaas.gov.ua/news/posada-pomichnika-suddi-prestizh-chi-vidpovidalnist/> (дата звернення: 14.06.2019).
9. Примак-Березовська О. Новели положення про помічника судді. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/119232-noveli-polozhennya-pro-pomichnika-suddi> (дата звернення: 14.06.2019).
10. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. *Президент України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 14.06.2019).
11. Сergygin S.M. *Енциклопедія державного управління* у 8 т. Київ : НАДУ, 2011. Т. 6. 524 с.

Lavrenova O., Sandul Ya. Separate aspects of the legal status of the assistant judge

Summary. The article is devoted to research of separate aspects of legal status of assistant judges in the context of updating of the current legislation. The status of assistant judge has changed cardinally with adoption of the Law of Ukraine “On public service” of December 10, 2015, according to which the assistant judges have lost the status of civil servants and gained the status of the patronage support ser-

vice workers. On 18 May, 2018 Council of judges of Ukraine enacted the new Statute on the assistant judges, which, in comparison with the previous version, in more details regulates particularly the interests of the assistance judges. Thus, the Statute contains 25 articles, relating to: the right of a judge to have an additional assistance judge (art. 11); procedure for charging of bonuses, application of encouragements and disciplinary penalties (art. 15, 16, 17); the rights on additional vacation for the specific type of work (art. 18); the procedure of substitution of the secretary of the judicial session by an assistant judge (art. 20) and others. These points are certainly the positive novel in the matters of the rights and duties of the assistant judges, however contain the number of issues, that subsequently have become the object of the current research. In particular, the matter relates to expediency of referring the patronage judge position to support service but not to the public service. Moreover, the institute of “additional assistance judge”, the issues regarding the performance secretary of the judicial session powers by the assistance judges are not enough regulated. Since the assistance judges have lost the status of the civil servants status, they are no more the subject of the Laws “On corruption’s prevention” and “On lustration”, that bears major corruption risks. Therefore, notwithstanding the new Statute, the legal status of the assistance judge still requires the additional normative regulation.

Key words: assistance judge, legal status, public service, patronage service.